

International Alert.

TUNANI A KAN YARA DA AKA HAIFE SU TA HANYAR FYADE DA KUMA MATAN DA SUKE DA ALAKA DA `YAN BOKO HARAM A SHIYAR AREWA MASO GABAS TA NAJERIYA

TAKAITACCEN
BAYANIN
BINCIKE

Tare da hadin gwiwar:

MAAIKATAR KULADA HARKOKIN MATA
DA CHIGABAN JAMA'A TA JIHAR BORNO

UK AID suka dauki
nauyin kawo muku

Game da kungiyar Asusun Tallafawa kanannan yara ta Majalisar Dinkin Duniya

Kungiyar asusun tallafawa kanannan yara ta majalisar dinkin duniya ita take kare hakki da kasancewar rayuwar kowane yaro, a kowane abu da muke yi. Tare da abokan aikinmu, muna aiki a kasashe dari da casa`in da sauran yankuna inda muke yada wannan manufa ta yadda za a yi aiki da ita, muna mai da hankali wajen aiwatar da kokari na zahiri kan tabbatar da cewa ainihin yaran da suka dace ne kuma ba a sasu cikin shirin sun amfana, don dukkan yara sun amfana, a ko`ina. Don neman karin bayani game da asusun da irin ayyukan da yake yi a tuntube mu ta yanar gizo na **www.unicef.org**

Game da International Alert

International alert tana taimaka wa mutane su sami sasanta rikici, muna daya daga cikin manyar masu samar da zaman lafiya a duniya muna da basirar aikin yau shekaru kusan talatin, muna shinfida ginshikin zaman lafiya. Muna aiki tare da mutanen karkara a ko`ina cikin duniya, muna taimaka musu su zauna lafiya, muna kuma ba wa gwamnatoci da kungiyoyi da kamfanoni kan yadda za su taimaka a samu zaman lafiya. Muna ba da karfi ga abubuwa da suke karfafa zaman lafiya, ciki har da tsare – tsaren mulki, tattalin arziki abubuwa da suka shafi jinsi, ci gaban zaman takewa. Yanayin sararin samaniya, da matsayin harkokin na kungiyoyin kasa a wurare da suke da tsananin hatsari. Don neman karin bayani game da alert da irin ayyukan da take yi sai ka tuntubi yanar gizo:

www.international-alert.org

© International Alert/UNICEF Nigeria 2016

An kange duk wata kafa ta yanci. Baa yardanma kowa yayi amfani da kowane sashe na wannan littafin ba takowacce hanya ko kuma ya nada ta hanyar naurar daukar bayani ba inba tare da samun izzini ba.

Zayyanar D.R. ink

Shafin bango na fari STARS/Kristian Buus (Creative Commons)

**TUNANI A KAN YARA DA AKA HAIFE SU TA HANYAR FYADE
DA KUMA MATAN DA SUKE DA ALAKA DA `YAN BOKO
HARAM A SHIYAR AREWA MASO GABAS TA NAJERIYA**

TAKAITACCEN BAYANIN BINCIKE

Watan Feburairu shekarar 2016

ABUBUWAN DAKE CIKI

Godiya	5
Takaitaccen bayani kammalalle	6
Gabatarwa	7
Tsarin gudanarwa	11
Bayannan da aka samu tatarawa	12
1. Samar da ayyuka: Samuwa da rabarwa	12
2. Tunanin mata da `yan mata da suke da alaka da kungiyar jas da yaran da aka haifa ta hanyar fyade karfi- da- yaji	14
3. Sake hadewa: dama da kuma matsaloli	18
Shawarwari	21

GODIYA

Wadanda suka gudanar da wannan bincike su ne: Dr Abubakar Monguno, Dr Ya Gana Imam, Ya Gana Bukar da Bilkisu Lawan Gana a madadin Jam'ar Maiduguri; Martha Philip Y. Chibok da Amina D. Mohammed a madadin International Organization on Migration; Lydia Ibrahim Wakawa da Ya Gana Largema a madadin Maikatar kula da harkokin Mata da ci gaba ta Jahar Borno; da Ola Alhaddad a Madadin UNICEF da Ndeye Son da Kim Toogood a madadin International Alert.

Binchiken ya amfana Matuka daga bayanai da Ma'aikatan International Alert da UNICEF na Nijeriya da ofishin shiya na Afrika ta yamma da na Afrika ta tsakiya da kuma hedkwatar UNICEF din suka bayar. An gudanar da binciken ne da taimako da Gwamnatin Japan ta bayar.

International Alert ta kuma gode da irin goyon baya da masu ba ta gudummwa na takanas suka ba ta. Wadanda kudin da suka bayar ya taimaka ga wannan aiki su ne UK Department for International Development Cooperation Agency, UKAID; Dutch Ministry of Foreign Affairs; da kuma Irish Department of Foreign Affairs and Trade.

Muna matukar godiya ga an mata, da `yanmata, Shugabannin al`umma da Jama`a; Gwamnati da kungiyoyin taimako masu zaman kansu wadanda suka ba da lokacinsu suka yi wa masu binciken bayanai suka fada masu abubuwan da suka sani suka kuma fahinta.

A karshe, muna godewa Alhaji Goni Suleman na Gidan Rediyo da Talabijin na Jahar Borno (BRTV) da kuma Mallam Ibrahim Umar na sashen nazarin Hausa na Kwalejin Ilmin ta Kashin Ibrahim Maiduguri. Herwa Community Development Initiative Maiduguri ce ta tsara ta kuma dauki nauyin buga littafin da taimako daga International Alert. Duk bayane da kuma haske da yake kunshe cikin wannan rahoto nasu wadanda suka rubuta littafin ne. Don haka ba wai yana bayyana ainihin matsayin Kungiyar Asusun Tallafawa Kananan Yara na Majallisar Dinkin Duniya –UNICEF– ko ra`ayin Interantional Alert da masu ba ta gudunmawa ko masu alaka da su ba ne.

TAKAITACCEN BAYANI KAMMALALLE

Fyade da cinzarafin mata da kananan yara wani al'amari ne da ake alakanta shi da ayyukan ta'addanci da yanzu haka ke gudana a Arewa maso gabashin Nijeriya. Inda mayakan kungiyar (JAS) da aka fi sani da sunan Boko Haram a duk fadin Duniya ke yi wa daruruwan mata da `yan mata fyade. Yanwancin matan da `yan matan an sace su ne aka kuma aurar da su karfi da yaji, ga waɗanda suka sace sannan su suka yi ciki sakamakon fyaden da aka yi musu.

Farmakin da sojiin Najeriya suke kai wa `yan ta'addan ya kai ga sake kwato yawancin yankunan da ke hannun `yan kungiyar jama'atul ahalus Sunna lil da'awati wal jihad, wadda haka ya kai ga `yantar da mutane masu yawa maza da mata da `yan mata, waɗanda aka tilastawa yin jima`i, suna komawa gun al`ummaru a sansanonin `yan gudun hijira ko gun iyalsu, ko yankunan kananan hukumominsu. Wasu suna komawa ne da `ya`yan da suka haifa da cikin da aka yi musu ta hanyar fyade karfi da yaji. Yawanci suna fuskantar wariya da bambanci har ma da kiyayya a gun `yan uwansu da sauran al`umma sabo da sabawa dabi'u da al`adun jama'a, da suka shafi fyade karfi da yaji. Haka kuma akwai jin tsoron cewa waɗannan mata da `yan mata na iya fuskantar kaskanci cikin kangi. `Ya`yan da aka haifa ta wannan hanya ta fyade karfi da yaji na iya fuskantar kiyayya da wariya mafi muni.

Kungiyar International Alert da kuma Asusun Tallafawa kananan yara na Majalisar Dinkin Duniya (UNICEF),¹ sun gudanar da bincike a Jihar Borno da take Arewa- maso gabas ta Nijeriya, don gano yadda al`umma da hukumomin suke ganin irin yadda waɗannan mata da `yan mata za su kasance, dangane da lafiyarsu da makomarsu da kuma zamansu a tsakanin jama'a, da za a bi don tabbatar da sake shiga da kuma mayar da su. Bisa la'akari da abubuwa da ka iya kawar da tashin hankali ya kuma tabbatar da kare yara da zaman lafiyarsu.

¹ Wannan bincike na hadin gwiwa ne tsakanin ma'aikatar mata da walwalal jama'a ta Jahar Borno, da kuma hukumar lura da `yan gudun hijira ta kasa da kasa, yayin da Kasar Japan ta dauki nauyin kudin gudunar da binciken.

GABATARWA

An yi nazarin bayyanar kungiyar jama'atul ahalus Sunnah wal jihad.² Kungiya ce ko kuma mutane ne waɗanda ke son yaɗa koyarwar Annabi da jihadi a juye a Nijeriya da kafofin watsa labarai na kasa- da- kasa suka kira Boko Haram wanda ke nufi ko fassarar haramta ilimin zamani. Ana alaƙanta kungiyar Jama'atu ahalus sunah wal jihad da sanniniyar kungiyar nan ta addini ta Jama'atul Izlatul bidi'a wa ikamatal sunna (IZALA KO JIBWIS) wacce ta yaɗa ra`ayin salafi a Nijeriya a farkon shekarar 1970.³

Wannan kungiya asalinta suna tare da Kungiyar Izala ne, inda a Shekarar 1990 a masallacin Muhammad Indimi a Maiduguri ta jihar Borno inda tsohon shugabanta Muhammad Yusuf ya karfafa bin shari`ar Musulunci a Arewacin Najeriya.⁴ Hakan bai yi nasara ba, inda kungiyar ta d'auka gwamnati ce ta hana ta samun nasarar yaɗa akidarta ta yaɗa addini, don haka sai ta fara gaba da `yan sanda da sojoji waɗanda take gani a zaman wakilan Gwamnatin tarayya don jihadi, inda ta rika kai musu hari jifa-jifa. Wani bangare na masu zafin kishi da son fitina karkashin shugabancin Abubakar Shekau ta kaura ta koma Jahar Yobe. Da mutuwar Muhammad Yusuf a hannun hukumomin Nijeriya a shekarar 2009 ne sai kungiyar ta sauya dabarunta na faɗa inda ta shiga kashe-kashen kan mai uwa da wabi, inda take kai hare-hare kan gwamnati da farar hula. Waɗannan hare-hare sun yaɗu zuwa wurare masu yawa, misali a cikin watan Yuli na shekarar 2009 kungiyar JAS ta kashe mutane sama da 700 a garurywa biyu na Arewa maso Gabas wato Maiduguri da Bauchi, ta harin mutanen da ba musulmi ba ne a maimakon wuraren gwamnati. A a shekarar 2011 kungiyar ta shiga harin kan mai uwa da wabi ba ji ba gani abin da ya shafi dukkan `yan Nijeriya inda take amfani da kai harin sari-ka-noke ta hanyar ta da bama-bamai da kunar baƙin wake, inda ta fuskantar da harinta kan majami`u; da masallatai da makarantu da kasuwanni; ko kai hari da kona kauye gaba d'aya.⁵ A shekarar 2014 kungiyar JAS ta sake dabara inda shiga hari da mallake yankuna.

2 Mallam Abdulkarim wanda ya rubuta, ya rubuta bayani/sharhi kan yanayin hargisin yan Boko haram da kamfanin buga littafin na Movin Image na Nijeriya ya buga a shekarr 2010; A. Adesoji, Ya rubuta littafin tashi hankalin Boko Haram da isgillancin Islama a Nijeriya da kamfanin Afrika Spectrum ya wallafa shafi na 45 (2) na shekarar 2010, A adesoji wanda ya rubuta littafi akan bambancin Maitsine da Boko haram; kudirin samun' yanci a musulunci da martanin da kasar Nijeriya ta maيدا da aka rubuta a Afirka a yau shafi na 57(4) a shekarar 2011. A shafina 98 zuwa shafi 119; F C Anuha ya rubuta littafi akan jarantar yan Boko haram, tushen sa da sakamakon da zai haifar acikin mujallar tsaro shafi na 25 (2) na shekarar 2012 shafi na 134 zuwa no 151.3. Offishin mai bada shawara kan tsaro na kasa bayani kan harkar tsaro zurfin harsashen addini dangane da tsageranci na shekarar 2015 shafi na 4. Kakoma duba littafin da Mallam Sani Umar ya rubuta kan matsyin Mallamai a fannin chanji_ Kaluballantar chanjin da kuma hawa kawo chanjin, aikin NSRP akan tsageranci kalubalan tsageranci da hawa tsageranci a Arewacin Nijeriya, NSRP Tabuga a shekara 2014 a kuma Littafin na mallam Sani Umar ddd dddd.

3 Da Ehrhardt suka rubuta akan tafarkin tsageranci; Tarihin rayuwan yayan Kungiyar Boko haram, Akin da NSRP sukayi akan Tsageranci, Kalubale da hana Tsageranci a Arewan Nijeriya _ NSRP Abuja 2014.

4 Mujallar da chibiyar gudanar da ayuka daban dabantar ta rubuta akan darusan da aka koya daga kasar kolombiya kan yadda za a rege taadancin yan Boko haram, a Nijeriya Kalubale da mamaki da ke akwai, littafi na biyar da Prism ya buga a shekarar 2015 shafi na 97-100.

5 A koma duba Ebit shafi na 97.

A shekarar 2015 ta kame iko da yankunan kananan hukumomi 12 cikin 27 da ake da su a Jihar Borno, da yankuna 5 daga cikin 21 na Jahar Adamawa da kuma yankuna 2 daga cikin 17 na jihar Yobe.

FYADE DA CIN ZARAFIN MATA

Fyade da sauran cin zarafin mata tauye hakkin dan Adam ne. Kuma na iya zama babban laifi a karkashin dokar kare hakkin dan Adam. Idan aka aiwatar da ita zaman wani fanni na kai hari ga al'umma. Fyade babban laifi ne a karkashin dokar kare hakkin dan Adam na Roma wadda Najeriya ta amince a shekara 2001, fyade laifi ne a dokar kasa kuma saba al'adun gargajiya ne.

A farkon ta'addancin ba a taba mata, a sabanin haka ba sa taba mata da kananan yara. A shekarar 2012 ne aka fara samun labarin yin auren tilas ga kananan `yan mata a Bulaburin Ngarnam, wanda ke bayan garin Maiduguri babban birnin Jahar Borno. Zuwa karshen shekara ta 2012 ne, yawan kananan `yan matan da aka tilastawa auren zaratan Boko Haram ya fara karuwa, koda yake sacewa da auren dolen da ake yi wa `yan matan bai sami yayatuwa a kafofin yada labarai na Nijeriya da kasashen ketare ba, ya kasance mafarin dabarar yin fyade da mata karfi da yaji. Kananan yara da kungiyar ta

dauka a wannan al`amari ya sami yayatuwa a kafofin yada labarai a cikin watan Afrilu na shekarar 2014 lokacin da `yan matan Makaranta su 276 aka sace su daga makarant a Chibok abinda ya jawo la`anta daga cikin gida da kuma kasashen duniya, wanda ya jawo hankoron nan na Adawo mana `yan matanmu. Ba a dai san yawan wadanda aka sace a lokacin wannan tashin hankali ba sai dai an kiyasce akalla mata da yara (maza da mata) tsakanin 500 da 2000 aka sace tun shekarar 2012.

Yayin da kungiyar JAS ta kama yankuna masu yawa na Nijeriya suka koma karkashin ikonta,⁶ an tilasta wa karin mata da `yan mata dake wadannan yankuna su auri `ya`yan kungiyar.⁷ Suna wannan dabara ce kan abin da aka yi imanin bukatar kungiyar na samun karin goyon bayan gudanar da wasu ayyuka da aka sani mata ne ke yi (kamar dafa abinci da wanke tufafi) tunda suna kama wurare masu yawa. Yayin da wasu matan da `yan matan suke tserewa daga kangin, da yawan su ba sa samu sun gudu, domin kungiyar ta rike su kamar bayi suna yi musu fyade, wani lokaci ma mutane daban-daban ke amfani da su wata da watanni har ma shekaru da yawa. Ban da ma fyade da ake yi da matan tilas. Ana samun karin mata da `yan mata da ake yi wa fyade yayin da kungiyar ta kai hari kauyukansu ta kama har tsawon watanni.

⁶ Tsakanin watan Agusta na 2014 zuwa watan Febrairu na 2015, Kungiyar JAS, ta kama kananan hukumomi 19 da suke Arewa masu Gabas na Najeriya, inda 13 daga ciki daga Jahar Borno, 4 kuma daga Jahar Adamawa yayin da 2 suka fito daga Jahar yobe.

⁷ `Yan kungiyar JAs sun yi aure kan auren mata masu aure da suka kama, bayan sun kama garuruwansu da kauyukansu, inda `yan JAS suka ce kama garuruwansu da aka yi, shi ne ke tabbatar da karshen aurensu da mazajensu na farko.

Babban farmakin da sojojin Nijeriya suka kai wa kungiyar a shekarar 2015 ya sa an kwato yawancin yankunan da kungiyar ta kama. Sojojin suna cin karo da mata da kananan yara da kungiyar ta kange, ko kuma suke zaune tare da `yan kungiyar a wurare da suke riƙe da su.

Yawancin waɗannan da suka faɗa hannuwan `yan ta'addan suna fama da matsalar tashin hankali, lokacin da suka isa sansanonin `yan gudu hijira dake Maiduguri ko suka yi kokarin komawa kauyukansu na asali, yawancin su saboda tsananin azabar da suka sha ta hanyar fyade tilas, ko tabuwar hankali ko kuma tsananin azabar raunin jiki da suka fuskanta yayin zaman kangi da suka sha. Duk da haka kuma da yawa daga cikinsu kuma sun fuskanci kyama da wariya daga gun jama'arsu. Dukkan mata da `yan matan da aka yi lalata da su a inda suke zaman kangi a lokacin tashin hankalin sun fuskanci kyama a gun `yan uwansu a karshe. Amma duk da haka nuna kyamar da kyaliya ya fi muni ga waɗanda ake jin sunyi alaƙa da `yan kungiyar JAS, yayin da suka sace su ko waɗanda suka auri `yan kungiyar da son ransu ko aka tilasta su.

Akwai bukatar fahimtar abinda ya sa ake ki ko nuna wariya ga matan da `yan matan da kuma `ya'yansu har na da `ya`yan da ba'a haifa ba, a yayin ta'addancin da ake fama da shi. Mutane da yawa sun ɗau waɗannan mata da `yan mata da `ya'yansu a zaman barazana, suna jin tsoron kungiyar ta juya musu kwakwalensu. Yawan mata da ake amfani da su wajen ta da bama-baman kunar baƙin wake da ke faruwa a ko`ina cikin Niajeriya, ciki har da kananan yara `yan kasa da shekaru 18, ya kara karfafa tsoron da ake yi na cewa dukkan mata da `yan matan da suka shiga hannun kungiyar JAS (ko da son ransu ko kuma an tilasta musu), suna taimakawa ga rashin zaman lafiya a yankin. Wasu ma sun yi imanin cewa `ya`yan da aka yi cikinsu ta hanyar lalata da `yan kungiyar JAS su ne za su zama dakarun ta da fitina nan gaba. Sabo da suna da jinin iyayensu/ubansu a jiki. Da yawa sun yi imanin cewa su waɗannan da suka galaibaita daga ayyukan ta'addancin da hasarar da kone-kone suka yi yayin ta'addancin da hasarar da al`umomi suka yi, yayin ta'addancin. A sakamakon haka ne `ya`ya da sabin yara da aka haifa har ma da mahaifan su ke ci gaba da fuskantar kiyayya ko hatsarin tashin hankali.

MA`ANAR CIN ZARAFIN MATA

Majalisar Dinkin Duniya ta ba da ma`nar cin zarafin mata da cewa shi ne duk wani aiki mai nuna bambancin jinsi, wanda sanadin haka zai musgona mata a zahiri ta hanyar bambancin jinsi ko ya mata sanadin tabin hankali ko kuma hana mata wani `yanci nata a fili ne ko a wata rayuwarta ta asiri.⁸

8 Violence against women: Intimate partner and sexual violence against women, Fact Sheet No. 239, World Health Organization, 2016, <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/en/>

A kwanan ne masu ba da Agaji suka fara shawo kan matsalolin bukatur kananan yara da aka haifa ta hanyar lalata ko da mata da `yan matan da suka yi ciki ko suka haihu a sanadin fyade karfi da yaji. Saboda haka wannan shiri ya nuna cewa akwai rauni ke nan wajen kare da kula da mata da yara kanana da wadanda aka haifa sanadin fyade a tsarin gwamnati ta ce tana yi na kare kowa da kowa. Shirin ya samar da kiwon lafiya da goyon baya ta hanyar kula da tabin hankali, shawarwari dan sake dawo da su cikin hayyaci da shirin kintsi da ma na ba da ilimi da kuma hanyar rayuwa. Amma duk da haka kamar sauran kungiyoyin Gwamnati da na kungiyoyin sa kai wadanda ke kulawa da ayyukan Agaji- Ana karancin abubuwan aiki ba a ma kiyasce sakamakon wannau shiri ba. Bayanin da aka zartar da taro a wannan tsarin, an yi shi ne don a gano a kuma fahimci irin yadda iyalai da al`umma da sarakunan gargajiya da shugabannin addini da masu ruwa da tsaki na Gwamnati, suka dauki al`amarin mata da `yan mata da kananan yara. Haka kuma ya sa gano yadda masu iza wannan tsari da irin sakamakon da zai haifar ga lafiyarsu, da kuma komawarsu cikin Jama` a ta yadda za a bullo da hanyoyi da za a tabbatar da ba su kariya da kulawa da wadannan ayari da abin ya shafa.

TSARIN GUDANARWA

An gudanar da wannan binciken ne a yankin Birnin Maiduguri fadar jihar Borno inda kusan kashi 95% na mutanen da suka bar matsugunansu a sanadin ayyukan ta'addanci na `yan kungiyar JAS ya shafa ke zaune. Akwai sansanonin `yan gudun hijira da aka yi rajistar su guda 17 a yankunan Birnin Maiduguri da kawaye da karamar hukumar Jere waƙanda ke da `yan gudun hijira da suka kama daga 3, 000 zuwa 18,000, a kowanne sansani da kuma wasu sansanoni da ba cikakku ba inda `yan gudun hijirar ke zaune. Wannan bincike ya yi la'akari da `sansanoni huɗu ne, inda yankunan kananan hukumomi huɗu ke zaune waƙanda aka ɗauka su suka fi shan wahala a irin hare – haren da `yan kungiyar JAS ke kaiwa a tsawon ayyukan ta'addanci. Waƙannan `yan gudun hijira sun haɗa da: na yankin Bama waƙanda ke zaune a sansanin `yan gudun hijira na Dalori, da na yankin Gwoza da ke zaune a sansanin `yan gudun hijira da ke Kwalejin Gwamnati ta (GC IDPs). Sai na yankin Dikwa waƙanda ke zaune a sansanin `yan gudun hijira da ke (Sanda Kyarimi II). Kana da na yankin Damboa waƙanda ke Zaune a sansanin Horar da matasa masu yi wa kasa hidima (NYSC IDPs). Binciken ya duba ko akwai wani bambanci a yanayin zaman waƙanda aka yi wa tambayoyi na mabanbanta kananan hukumomi., da kuma irin zamansu a sansanoninsu ko kuma zamansu a cikin jama`a birnin Maiduguri.⁹

Dngane da tsain gudanar da wannan bincike kuwaan yi amani da da ayarin masu bincike 8, waƙanda aka yi wa horo kan yadda za su gudanar da binciken inda suka shafe kwana 12. annan bincike. A wannan tsari an tattauna da mabanbantan mutane, waƙanda suka haɗa da iyalan da abin ya shafa da shugababni addin,¹⁰ da masu rike da sarautun gargajiya,¹¹ da shugabannin jama`a¹² da na mata¹³ da masu ayyuka taimako. Har iyla an gana da mata da `yan mata da `ya`yan da ka haifa sakamakon fyade. Wakilan gwamnati daga Maiduguri da Abuja sun ba da gudun mawa wajen gudanar da wannan bincike.

9 Sansanin `yan gudun hijirar da aka ambata a sama su ne inda binciken ya mai da hankali kansu. `yan rakiyar kuwa sun haɗa da `yan gudun hijira daga Bama waƙanda suke Dalori da na gwoza waƙanda suke Makarantar horar da malamai ta Arabiya, da kuma waƙanda suke gidajen `ya`uwa a cikin garin maiduguri (Hanyar Bama Hanyar Dambo`a da hanyar Kostom) suma har da su.

10 Ana nufin masani kuma wanda yake wuce gaba game da abin da ya shafi addini.

11 Haifaffen cikin jama`ar wanda suka zaba don yin jagoranci.

12 Wanda al`uma ta zaba don wakiltar ta kan duk abin da ya shafe su.

13 Mata cikin al`umma da aka zaba don jagoranci da kare hakkinsu.

BAYANNAN DA AKA SAMU TATTARAWA

1. SAMAR DA AYYUKA: SAMUWA DA RABARWA

Taimako da ake samu daga kungiyoyin agaji suna isa zuwa wurin waƙanda suka tsira. Sai dai taimakon da ake bayarwa ba ya waƙanda ba, ta yadda zai gamsar da buƙatun da suke akwai ba. An gano cewa waƙanda su suka fara zuwa sansanonin `yan gudun

“Wadanda suka fara zuwa sansanin `yan gudun hijira, suna nuna wa wanda suka zo daga baya bambanci.”

Wakiln Gwamnatin Tarayya Tattaunawa da aka yi da da daya daga cikin iyalaia Kwalejin Gwamnati. Mai amsa tambaya na 5, 22 ga watan Oktoba, 2015

hijira sun fi samun kayayyaki da ayyuka da ake kaiwa, sannan waƙanda suka fara zuwa sansanonin suna nuna wa waƙanda suka je daga baya bambanci.¹⁴ Akwai kuma tunanin cewa tsofin sansanoni ko manyan sansanoni su ke samu ingantattun ayyuka. Wannan mai yuwuwa ya faru ne saboda masu ba da taimako a sansanin masu yi wa kasa hidima (NYSC), wanda shi ne sansanin farko da aka kafa a yankin Birnin Maiduguri da kewaye, da kuma girman sansanonin musamman

kamar sansanin Dalori na I wanda aka kiyasta yana da `yan gudun hijira sama da 18,000 amma duk da haka mata da `yan mata da suka tsira ba sa jin gwamnati ko kungiyoyi suna nuna masu bambanci sabo da alakarsu da `yan kungiyar JAS.

Akwai kuma tunanin cewa ayyuka da ake samarawa a sansanoni `yan guduun hijira da kuma mutanen da ake zaune tare da mutanen gari akwai bambanci. Waƙanda ke zaune a sansanoni ke samun kulawa fiye da waƙanda ke zaune tare da Jama'a a cikin gari. Misali mata da `yan matan dake zaune tare da jama'a a cikin garin Maiduguri

“Nasiha takan kwantar wa `yan mata hankali.”

Tattauna wa da iyalaia da ke Kwalejin Gwamnati. Mai amsa tambaya ta 2, ranar 22 ga watan Oktoba, 2015

sun tabbatar da cewa ba sa samun kulawa yadda ya kamata, inda haka ke nuna bambanci a zaman sansani da kuma zama tare da jama'a a cikin gari.

Waƙanda aka yi hira da su dai sun nuna gamsuwa game da ayyuka da Gwamnati da kungiyoyin sa-kai ke yi wajen raba kayayyakin kula da lafiyar mata masu juna da aka rabar, haɗa da mata da `yan da suka tsira daga fyade tilas ɗin.

Ba da shawara game da goyon baya ga waƙanda suka tagayyara daga tashin hankali, na da matukar muhimmanci wajen ganawa da sake tsugumar da waƙanda suka tsira

¹⁴ Wakiln Gwamnatin Tarayya Tattaunawa da aka yi da da daya daga cikin iyalaia Kwalejin Gwamnati. Mai amsa tambaya na 5, 22 ga watan Oktoba, 2015.

da kuma iyalansu. Ba da shawarwari kan taimakon `yan matan da kuma matan don su bayyana irin wahalar da suka sha, inda haka zai taimaka wajen gano yanayin zama a

sansanonin `yan gudun hijirar, ya kuma taimaka musu ta yadda za su zabi irin rayuwar da za su yi nan gaba. Akwai bukatar a kara karfafa wannan aiki a kara yawansa ya dangana ga dukkan waƙanda ke bukata ciki har da waƙanda ke zaune tare da jama`ar gari. Akwai kuma bukatar samar da ayyukan kula da bukatar da `yan matan

da matan da ke funskantar matsi a lokuta daban-daban a rayuwar `ya`yansu. Abin lura shi ne wannan tsari bai ta tabo mazajen aure ba ko sauran jama`a ba. Abin da haka ke nuna cewa shirin ya fi mai da hankali ga mata da `yan mata. An gane cewa wannan kiyasi ya nuna cewa kowa na da wata damuwa a sakamakon tashin hankalin wanda ya tilasta musu baro muhallansu, mai yuwa ne kuma su bukaci shawara kan yadda za su kula da matansu da `ya`yansu mata da za su sake dawowa. Yawan waƙanda suka fada ciki ya zarce ayyukan da suke akwai kamar yadda gwamnati da wakilanta suka yarda. Da yake waƙanda suka tsira kalilan ne suka dawo, idan aka kwatanta su da waƙanda har yanzu suna bace. Mai yuwawa ne kuma bukatar aikin ta karu ta samar da bukatar yawan jama`ar. Akwai kuma bukatar masu samar da ayyukan su lura da cewa yawancin mata da `yan matan suna dari-darin faɗin irin wahalar da suka fuskanta, dan ba za su ci gajayar ayyukan da suke bukata ba.

“yawan mutane da ke akwai ya zarce aikin da ake yi”.

Tattaunawa da aka yi da wakilin gwamnati, a Kwalejin gwamnati. Mai amsa tambaya na 4, ranar 21 ga watan Oktoba, 2015

Saboda tsangwama da zama saniyar ware. Iyaye mata da matan aure suna bayyana takaici na rabuwa da iyayansu da mazajensu da suke tare gabanin a kama su da kuma yadda suka kasa gudowa. Akasari mata da `yan mata ba su san yadda za su ba da labarin yadda aka yi musu fyade ba ko kuma ba su yarda da hukumomi ba. A sansanonin `yan gudan hijirar, mata da `yan matan ba sa jin nutsuwa wajen shaida wa wakilan hukumar ba da agajin gaggawa ta kasa (NEMA) halin da suke ciki saboda maza ne.¹⁵ Rashin wata mafuta da mata da `yan matan za su ba da bayanin kansu wani abu ne da ya kamata a yi wani abu a kansa da gaggawa.

“Da zan iya in yi gudu fiye da yadda na saba da na yi don kubutar da kaina daga wannan damuwar.”

Hirar da aka yi da kwararrun masana kan yin jima`l da karfi da yaji. daga Abuja 4, a ranar 5 ga watan Disamba 2015

Rashin samun sana`ar riƙe kansu ga matan da ke zaune a sansanoni, musamman waƙanda mazajensu na aure suka ki su koma, ba sa tare da iyayensu ya jawo kilancanci (karuwanci). Wasu matan da `yan matan suna karuwanci don samun abin kashewa.¹⁶

¹⁵ Tattaua da masani kan fyade daga Abuja, 9 Nuwamba 2015.

¹⁶ Tattaua da masani kan fyade daga Abuja, 9 Nuwamba 2015.

“Da farko na so na zubar da cikin, na gwada dabarun gargajiya masu yawa don in zubar da cikin amma bai yiwu ba.”

K II akan hanyar Bama a yankin karamar Hukumar Bama, ranar 24 ga watan Oktoba, 2015

“Iyalai ba za su so su karbi `ya`yan `yan kungiyar JAS ba. Hanya `daya da nake gani ita ce a kai su gidan marayu.”

KII tattaunawa da kwararrun masa kan fyade karfi da da yaji, a Abuja, ranar 12 ga watan Nowamba, 2015

Wasu iyaye matan ba sa son dan da ke cikinsu, har ya kai da suna so su zubar da cikin da suke dauke dashi. Ga kuma zubar da ciki a Nijeriya dai laifi ne, sai dai idan ya zama tilas don a ceci ran uwar. Don haka mata da `yan mata da suke son zubar da ciki ba sa samun hanyar yin hakan. Ba a da sanin irin halin da matan da suka yi kokarin zubar da ciki ke shiga ba. Akwai bukatar samar da shiri na gaggawa na lokaci mai tsawo don ba da kariya ga yayan da aka haifa ta hanyar fyade ba za su iya komawa cikin jama`arta ba, ko kuma waƙanda aka ki su aka rabu da su. Tsarin Gwamnati na kula da yara da su da iyaye ko iyalan da za su kula da su ba shi da yawa.

Tsari ba da kariya ga iyali na Arewa masu gabas ba shi da inganci, balle fasali, don haka zai iya zama hatsari ga yaran. Saboda haka iyalai sukan yi dari-dari da daukar yaran da aka haifa ta hanyar fyade.¹⁷

2. TUNANIN MATA DA `YAN MATA DA SUKE DA ALAKA DA KUNGIYAR JAS DA YARAN DA AKA HAIFA TA HANYAR FYADE KARFI- DA- YAJI

Tunanin al`umma

An ba da labarin cewa, al`umma suna jin tsoron mata da `yan mata da Kananan yaran da ake zaton suna da dangantaka da `yan kungiyar JAS, waƙanda ake kai wa sansanonin `yan gudun hijira daga sabbin wuraren da aka kwato a shiyar Arewa-maso Gabas. Sanannun yadda aka gaskata bakin jini da maita da kuma irin wahalar da jama`a suka sha a hannun `yan kungiyar JAS, su ne dalilin da suka sa ake jin tsoron labarin yadda mata da `yan mata waƙanda ke dawowa daga yankunan da ake tsare da su ke kashe iyayensu ne, ya haddasa wannan tunani.¹⁸ Irin wannan aiki shi ya haddasa tsoron da ake yi na cewa *“Idan muka karbi ya`yan kungiyar JAS mazansu da matansu, su iyaye mata za suzo su kashe mu nan gaba.”*¹⁹

¹⁷ Tattaua da masani kan fyade daga Abuja, 12 Nuwamba 2015.

¹⁸ Wakilin gwanatin tarayya da jagorar mata, a Sasanin `yan yi wa kasa hidima. Mai amsa tambaya na 4, 23 ga Oktoba, 2015.

¹⁹ Wakilin Gwamnatin tarayya da wani daga cikin iyali, a Kwalejin Gwamnati, mai amsa tambaya na 4, 22 ga watan Oktoba, 2015.

Mata da `yan matan da suka dafɛ a hannun `yan kungiyar waƙanda jama`ar ke kira matan boko haram; ko matan Sambisa; jinin Boko Haram; da kuma Annoba (waƙanda ake nufin masu yaɗa cuta).²⁰

Kiran matan da annoba, yana bayyana tsoron da ake yi ne na cewa zamansu da kungiyar ta JAS, na iya bazuwa ya shafi wasu. Wannan yana nufin cewa su waƙannan `yan mata da mata da aka juya wa kwakwalwa in an bar su sun shiga cikin jama`arsu, za su iya jan wasu. Ban da wasu abubawa da suka auku a sansanin `yan gudun hijira na Kwalejin Gwamnati. Sun bayyana imanin cewa wani lokaci za a sake sabunta dagantaka ta yadda za a bar jama`arsu da suka bar matsugunansu.

Amma duk da haka akwai tsoro da kuma zaton cewa `ya`yan da aka haifa ta hanyar fyade karfi da yaji, waƙanda ake jin ubanninsu `yan yakin kungiyar JAS ne. Mai yuwa ne sannu a hankali wanna tsoro zai ragu. Wannan tsoro yana sanya waƙannan yara cikin hatsari na watsi da su ko a kaurace musu a nuna musu bambanci, babban tashin hankali ke nan! Yayin da mata da `yan mata waƙanda suka tagayyara a sanadin fyade dole tare da iyalen su ka iya samun sabanin ra`ayi, yawancin al`umman da hatsarin ya shafa ba su yarda su karbi `ya`yan da aka haifa ta hanyar lalata da `yan kungiyar JAS ba. An ɗauke su a zaman, kamar yadda wani shugaban al`umma ya baiyana su. Ra`ayin alummar da ke zaune a shiyar Arewa-maso-Gabashin Nijeriya yana nuna “Bakin Jinin” da iyayen/mahaifan waƙannan yaran suka jawo musu ya sa ake cewa “ɗan maciji, shi ma maciji ne,” kalma ce da kowa yake faɗi.²¹ An gaskata cewa kamar ubanninsu yaran su ma za su yi abin da kuraye suka yi, na cinye karnuka da ba su da

“Yan Kungiyar JAS suna amfani da tsafi wajan jan hankalin mutane su shiga kungiyarsu., don haka, ana ganin mata da yara da suke tare dasu suma suna da tsafin a jikin su”

Tattaunawa da wakilin gwamnati a Kwalejin Gwanati. Mai amsa tambaya na 4, ranar 21 ga watan Oktoba, 2015

“Za a karbi uwar yaron banda yaron domin kwayoyin halittan dake jikin uban.”

Wakilin Gwamnaatin Tarayya, tare da wani mai fada a ji cikin al`umma. Kwalejin Gwanati mai amsa tambaya na 1, 2, 4, 22 ga watan Oktoba, 2015

“Za a riƙa kallon su da halin `yan ki/zargi da rashin yarda.”

Tattaunawa da shugabannin addini a sansanin masu yi wa kasa hidim. Mai amsa tambaya na 6, ranar 23 ga watan Oktoba 2015

“Mun yi imanin za a riƙa yi masu mugun kallo, don an yi imanin cewa za su gaji halayen iyayensu.”

Tattaunawa da shugabannin addini a Kwalejin Gwamnati. Mai amsa tambaya na 1 kuma 4, ranar 22 ga watan Oktoba 2015

20 Wakilin Gwamnatin tarayya da wani daga shugabannin addini, a Sansanin `yan yi wa kasa hidima, 23 ga watan Oktoba, 2015.

21 Wakilin Gwamnatin tarayya da wani mai fada aji a Kwalejin gwamnati, mai amsa tambaya na 1,2, da 4, 22 ga watan oktoba, 2015.

wani laifi. Kari kan matsololin tashin hankali da yaran za su fuskanta shi ne, a kyamace su a duk tsawon rayuwarsu. Inda haka zai kara musu kiyayya da tsangwama, bugu da kari tsoron cewa waƙannan yara suna ɗauke da jinnin yan kungijar JAS a cikin jijiyoyinsu. Don haka za su iya zama hatsari ga al' umma, mai yuwuwa su gamsar da burin su tunda al' umma ta ki su; ta nuna musu wariya, wadda ka iya kara musu tsageranci nan gaba.

“Sun yaudri `ya`yanmu mata ne inda suka ba su abin da bai kai N 1.000, kwatankwacin Dala 46, sai `ya`yanmu matan suka bi su da niya.”

Wakilin Gwamnatin tarayya da wani daga cikin iyali, a Kwalejin gwamnati, mai amsa tambaya na 3, 22 ga watan Oktoba, 2015

“Da farko ina tsoro ko mai gidana ba zai karbe ni ba, amma daga baya kuma ba na ji wani toro, domin yanzu haka ina da aure har mijina ya karbi yaron.”

Kill Tattaunawa a kan hanyar Bama a yankin Karamar hukumar Gwoza, ranar 23 ga watan Oktoba, 2015

“Matan da ke da aure waƙanda aka sace sun shiga cikin wata matsala, lokacin suka koma. saboda sauran matan suna jan hankalinsu kan su sake su, ko su sa su cikin tuhuma mai tsanani kafin a bar su su koma.”

Tattaunawa da aka yi da iyalai a Kwalejin Gwamnati. Mai amsa tambaya ta 3, ranar 22 ga watan Oktoba, 2015

Tunanin iyali

Mazaje da iyayen mata da `yan mata da suka galabaita, waƙanda ra`ayin su na da muhimmancin gaske a tsakanin al`ummar a jihar Borno. Haka kuma suna jin takaici game da matansu da `yayansu mata. Wannan takaici ya kama daga kin su gaba ɗaya, da kuma tsoron su karbe su. Wasu mazajen ba sa so su sake zama da matansu “A`a ba zan yarda in mai da ita ba, ina jin tsoro,”²² inji wani mai gidan, suka kuma saki matan su da zaran sun dawo. Amma duk da haka wasu mazajen sun mai da matansu. Wannan ra`ayi ya wanzu ne a bisa tunanin ko matan da yaran da sun tafi ne bisa son ransu, ko kuma an sace su ne (“zan mai da ita, ai ba laifinta ba ne”²³).

Ko waƙanne iyalai sun yanke shawaransu. Mazaje waƙanda suka yi aure fiye da shekara biyar, waƙanda kuma suna da `ya`yan da suka haifa da matan nasu kafin a kwashe su, sun karbi matansu. Abin sha`awa kuma game da wannan magana shi ne, `ya`yan da aka haifa ta hanyar fyade dole su ma mazajen sun karbe su sun kuma haɗe da sauran iyali. Amma duk da haka da shi ke yawancin iyali a Borno suna zaman tare ne, dukkan su suna zaune a gida ɗaya, kuma ra`ayin dukansu iyalin na da mahimmanci, dangane da sake dawowar mata da `ya mata su zauna cikin iyali tare da `yayansu. A inda ake da matan aure fiye da

22 Wakilin Gwamnatin tarayya da wani daga cikin iyalai, a Kwalejin Gwamnati, mai amsa tambaya na na 4, 22 ga watan Oktoba, 2015.

23 Wakilin Gwamnatin tarayya da wani daga cikin iyalai, a Kwalejin Gwamnati, mai amsa tambaya na na 1, 22 ga watan Oktoba, 2015.

guda, sauran mata ba sa son dawowar matan inda ake nuna tsoron dawowar matar ko 'yar, don a cewar su zai gurbata sauran don suna iya yada sauran akidarsu.

Iyaye maza suna nuna damuwarsu game da yadda rayuwar `yayansu mata za ta kasance nan gaba. *“A zamana na uba, zan yi tunani kan waye zai aure ta.”*²⁴ Wannan babbar damuwa ce ga waƙanda suka galabaita. *“Yan mata da yawa suna cikin damuwa ko za su sake samun wanda zai aure su nan gaba.”*²⁵

Tunanin al`umma, shugabannin addini da shugabannin gargajiya

A tsakanin al`umma shugabannin addini da yawa da sarakunan gargajiya, suna da ra`ayi kai waye tattare da mata da `yan matan da yaransu. Musamman malaman addini kamar waƙanda aka yi hira da su, a sansanin `yan gudun hijira na masu yi wa kasa hidima sun nuna cewa: da yake Alkur`ani ya bai wa maza zabin ɗaukan yayan da ba nasu ba, don haka za a iya yarda da matan da za su dawo; su zo da `ya`yansu da suka haifa ta jima`in karfi da yaji.

“A kalla ba za a ɗau yaron a zaman shega ba, tun da Alkur`ni ya umarci mijin farko ya yarda ya ɗau yaron a zaman nasa.”

Tattaunawa da jami`in addina a sansanin matasa masu yi wa kasa hidima. Mai amsa tambaya na 4, ranar 23 ga watan Oktoba, 2015

Amma duk da haka akwai sabanin ra`ayi tsakanin al`umma da shugabannin addini, da na gargajiya inda da yawa suke da ra`ayi sabanin wasu matan, sun dace da wannan mataki sabo da son ra`ayi kansu suka haɗu da `yan kungiyar JAS.²⁶ Haka kuma suna ji wa al`umarsu tsoro. A yanzu *ra`ayinsu da hanyar rayuwarsu sun sha bamban kuma mai yuwuwa ne ba zai yi wa al`umma kyau ba.*²⁷ Shugabannin al`umma su ma bayyana damuwa game da ci gaba da rabuwar kai da nuna bambanci ga `ya`yan `yan kungiyar JAS.²⁸

Bincike ya nuna an sami sabon tsarin shugabanci a sansanonin `yan gudun hijira, a yankin birnin Maiduguri da kewaye a sanadiyar rushe tsarin shugabancin al`umma, wanda ya yi kunnen doki da tsarin shugabannin gargajiya. An gano sabbin shugabannin gragajiyan sun ɗau ra`ayi ai sabanin wancan musamman shugabannin mata. Alhali da ma canji a halin rayuwa daidai yake da na al`ummun

24 Wakiln Gwamnatin Tarayya da wani mai fada aji, a Sansanin `yan yi wa kasa hidima, mai amsa tambaya na 1, 23 ga watan Oktoba, 2015.

25 Tattaunawa da wakilan Gwanati a kwalejin Gwamnati na Maiduguri, Mai amsa tambaya na 4 na 21 ga watan Oktoba, 2015.

26 Wakiln Gwamnatin Tarayya da wasu shugabannin addina, a Kwalejin gwamnati, mai amsa tambaya na 3, 22 ga watan Oktoba, 2015.

27 Wakiln Gwamnatin Tarayya da wani wakiln gwamnati, da shugabannin mata, a sansanin `yan yi wa kasa hidima, mai amsa tambaya na 6, 23 ga watan Oktoba, 2015.

28 Wakiln Gwamnatin Tarayya da wani mai fada a ji, a sansanin `yan yi wa kasa hidima, mai amsa tambaya na 2, 30 ga watan Oktoba, 2015.

“Yaron lafiyarsa lau, yadda yake kallona yana dariya da yadda muke wasa tare. ma’amala tsaknin `ya`yana na da kyau. Babban yana kiran sa yaya, suna wasa tare. suna son juna mijina har yana d’aukarsa.”

KII Tattaunawa a kan hanyar Bama a yankin karamar hukumar Gwoza, ranar 23 ga watan Oktoba, 2015

“Ban bi `yan JAS da son raina ba. Gwamnati za ta d’au yaron, idan na haihu.”

KII Sansanin Dalori, ranar 22 ga watan Oktoba 2015

da suka bar wuraren zamansu a ko` ina cikin duniya. Wannan kisasi ya gano cewa wannan matsayi mai bambanci zai kai ga hauhawan hatsari na ki da kyama da tashin hankali, a tsakanin al’ummar da ke kokarin sake komawa kananan hukumominsu na ainihi.

Tunanin iyaye game da `ya`yansu da suka haifa ta hanyar fyade da yaji

Koda yake `yan mata da mata suna fuskantar ki a gun iyalansu da alummarsu, da ma kuntatawar da suke bi a zuci na fyade da aka yi da su karfi da yaji. Yawancin waƙannan aka yi hira da su sun bayyana aniyarsu ta riƙe `ya`yansu. Yawancin uwayen suna cikin shekarun kuruciya ne, sannan suna nuwa yaran kauna.. Amma duk da haka ba dukkan uwaye ne ke iya kula da `ya`yansu ba, wasu da aka yi hira da su sun yi ƙoƙari su zubar da cikin amma haka ya faskara.

3. SAKE HAƊEWA: DAMA DA KUMA MATSALOLI

Ana samun sauyi/canji game da tunanin al’umma game da mata da `ya mata a tsakanin tausaya musu da fahimtar matsalar da suka shiga, da kuma sha’awar sake dawo da su cikin `yan uwa da tsawon lokaci da suka zauna cikin kangiyar.

Gaba ɗaya dai duk da jin cewa akwai tsoro da rashin yarda dangane da sake komowar mata da `yan matan, waƙanda a ganin al’umun sun sha wahala sun ɗauke su a zaman waƙanda suka galabaita a hannun `yan ta’adda. An yi imanin zuwa wani lokaci rashin yarda da ake nunawa waƙannan mata da `yan mata za ta ragu a kyale su su shiga cikin `yan uwa.

Al’ummomi sun gaskata cewa Gwamnati ce ta jagoranci yadda aka gudanar da shirin kawar da ra’ayin tsageranci, daga zuciyyar mutanen da suka dade cikin kangin kungiyar JAS, a zaman sharadin da za a karbe su. Kuma hakan shi ya zama hujjar karbar waƙanda suka riga suka dawo tantacewar da hukumomi suka yi musu yayin da suka isa sansanoni. Amma duk da haka mafi yawan waƙanda suka koma ba su yarda da juna ba duk kuwa da cewa an tancance su. Sun yi imanin cewa matan da `ya matan tilas ne a kara tantace su, ta wani ingantacen tsarin sake shiryarwa kafin su sake koma wa kauyukansu na asali. Domin da yawa suna jin tsoron komawarsu wuraren da aka sace

su, yin haka zai sake firgita su ya kuma sake mai da su kan ra'ayin tsagerancin. Koda yake al'ummun sun nuna gaskatawa ga shirin da Gwannati ta jagoranta na kawar da ra'ayin tsageranci da sake shiryarwa, akwai al'amrin rashin fahimtar yadda cikakken tsarin yake.

Binciken ya kuma bayyana bambance-bambancen ra'ayi da aka samu a tsakanin al'ummu daban-daban. Wannan ra'ayi ya wanzu bisa yadda zuwan `yan JAS a yankin ya kasance. Mutanen da ke zaune a sansanin `yan gudun hijira na Bama sun bayyana sassaukan ra'ayi game da mata, `yan mata da kuma ya'yan da aka haifa ta hanyar fyade karfi da yaji. Hakan na iya zama yadda suka dfauke su ne a zaman `yan uwa don kuwa da yawa daga cikin maza da samarin na Bama sun shiga kungiyar ta JAS. Da yawa daga cikin `yan Baman suna da sassakan ra'ayi game da `yan kungiyar JAS, wasu ma suna tausaya wa `yan kungiyar duk da cewa da yawa daga cikin waƙanda aka yi hira da su sun la'anci tashin hankali. Wannan ra'ayin ya bambanta da na mutanen da suka yiwo hijira daga yankin Gwoza waƙanda suka dawo, ciki har da waƙanda suka dawo daga Gwozan. Sun ma faɗa wa tawagar masu binciken cewa mata da `yan, mata da suka komo ko da `ya`ya ko babu `ya`ya sun fi samun natsuna ne sansanin `yan gudun hijira, karkashin kariyar hukumar agajin gaggawa ta kasa NEMA, da kuma jami`an tsoro na gwamnati. Bugu da kari idan suka yarda suka koma Gwoza tare da sauran al`uma za su ga babban bala`i.

A lokacin gudanar da wannan binciken an gano cewa Musulmai ne kawai ke zama a sansunonin Kwalejin Gwamnati da kwalejin horon malaman arabiyya, ko da yake Gwoza wuri ne da ake da gamayyar addinin Kirista da Musulunc da kuma suke zaune tare a sansunoninsu na gudun hijira a kwalejin Gwamnati, da kuma kwalejin Horon malaman Arabiy. Musulmai zalla ne aka yi hira da su a lokacin binciken. Wakilin Gwamnati wanda ke aiki a kwalejin ya tabbatar cewa hakan ya auku ne saboda lokacin tashin hankali ta'addancin, mabiya Addinin Kirista sun bar Gwozan ne tun farko, saboda tunannin cewa `yan kungiyar JAS sun sa su a gaba saboda Addinin da suke bi. Yanzu haka suna zaune ne a sansanoni daban-daban da majami`u suke

“Da farko ba na son cikin, amma lokacin da aka kubutar da mu, kuma aka mana nasiha, sai na haƙura. Idan na tuna abin da zan haifa, yana damu na, kuma ina bi a zuci, kuma in tambayi kaina ko abin da zan haifan zai zama kamar `yan kungiyar JAS?”

Hirar da aka yi da wata a sananin `yan gudun hijira na Dalori, a ranar 20 ga watan Oktoba 2015

“A lokacin da aka kubutar da matan da farko, ba za a yarda da su haɗu da sauran mutane ba, sai bayan an tantance su.”

Tattauna da iyalai a kwalejin Gwamnati. Mai amsa tambaya na 1, a ranar 22 ga watan Oktoba, 2015

“Za a karbe su ba tare da wata matsala ba, a kuma kula da su da iyalansu da suka zo ta hannun hukuma.”

Tattauna da shugabanni masu faɗa a ji, a sansanin masu yi wa kasa hidima. Mai amsa tambaya na 3, ranar 23 ga watan Oktoba, 2015

“Akwai wasu mata da suka tsere da iyalansu. Nan kuma muka kafa kwamiti su karbe a asirce.”

Tattauna da shugabanni masu faɗa a ji, a sansanin masu yi wa kasa hidima. Mai amsa tambaya na 4, ranar 30 ga watan Oktoba, 2015

“Yanzu da yake an sama wa mazansu da `ya`yanmu maza aikinmu, in ji wasu matan da aka tattauna da su.. ya kara duk da haka kuma ba mu da hanyar samun abin da za mu riƙe kan mu da shi.”

Tattaunawa da iyalai a kwalejin Gwamnati. Mai amsa tambaya na 2, rana 22 ga watan Oktoba, 2015

“Idan aka karfafa wa matasanmu karfin tattalin arziki, za su zama ba su da lokaci na zaman banza.”

Tattaunawa da iyalai a kwalejin Gwamnati. Mai amsa tambaya ta na 4, ranar 22 ga watan Oktoba, 2015

gudanarwa a cikin Maiduguri. Wani wakilin Gwamnati ya nuna cewa bai kamata a raba sansanonin `yan gudun hijira na musulmi daban, na kirista daban ba,²⁹ don akwai hatsarin rabuwan ka iya jawo gaba a yankin karamar hukumar Gwoza lokacin da jama`a suka fara komawa yankunan kananan hukumominsu wanda zai shafi kasancewa al`umma ɗaya.

Wadanda aka yi hirar da su sun kuma yi magana ɗaya ne da kan tattalin arziki. A kwalejin Gwamnati wani da aka gana da shi FGD wanda ke da iyali mata da `yan mata waɗanda aka ɗauka ko suka zauna da `yan JAS. Ya lura cewa rayuwarsu ta canza sosai. Akwai al`amari cewa mata sun dukufa kan yin wasu hidimomi na rayuwa waɗanda suka zama tilas su yi saboda rashin `ya`yansu mata ko maza. *“Abin da yayanmu maza ne ke yi mana yanzu mu muke yi da kanmu.”*³⁰

Wasu daga cikin `yan gudun hijira suna neman aikin yi a Maiduguri. *“Idan na samu aiki a Maiduguri kowane iri, zan ci gaba da zama, in ko ba haka ba, zan koma jihar zamfara in sake haɗwa da iyalina.”*³¹

Iyalai daga yankin karamar hukumar Gwoza dake zaune a kwalejin Gwamnati, sun bayyana cewa komawa zuwa yankunan kanannan hukumomin yana bukatar tsari, don a rage fatara ta hanyar samawa matasa abin yi. *“Don sun yi imanin cewa fatara ce ta jefa a mu a wannan hali da muke ciki a yau.”*³² Don haka sun yi fatan za a sama wa matasa aikin yi da zaran an koma yankin karamar hukumar. Akwai tsoron cewa za a samu rashin zaman lafiya a tsakanin al`umma, wanda haka zai kara fitina idan ba a biya wa jama`a bukatansu ba.

29 Wakilin Gwamnatin tarayya da wakilin gwamnati, a Kwalejin gwamnati, mai amsa tambaya na 6, 21 ga watan Oktoba, 2015.

30 Wakilin gwamnatin tarayya da wani daga cikin iyalai a Kwalejin gwamanti, mai amsa tambaya na 4, 22 ga watan Oktoba, 2015.

31 Hanyar Bama (Karamar hukumar Gwaza), 23 ga watan Oktoba, 2015.

32 Wakilin Gwanatin tarayya, da wani daga cikin iyalai, a Kwalejin Gwamnati, mai amsa tambaya na 3, 22 ga watan Oktoba, 2015.

SHAWARWARI

Dangane da waɗannan shawarwari ne ga irin sakamakon da tawagar kwararru da suka gudanar da kisasin gaggawa suka bayar a zaman taron da suka yi a ranar 10 ga watan Disamba na shekarar 2015 don yin bitar sakamakonnan nan.

Wajibi ne gwamnati da masu aikin taimokon bil adama kamar majalisar dinkin duniya (UN) da kungiyoyin sa kai masu zaman kansu (NGO) da kungiyoyi masu zaman kansu na kasa da kasa (INGOs) su inganta samar da ayyuka ga mata da `yan mata waɗanda suka tsira daga rikice- rikice yake da nasaba fyade karfi da yaji.

1. Magance rashin raba kayyakin dai dai-wa daidai a tsakanin al`umma da waɗanda ke zaune a sansononin gudun hijira don tabbatar da cewa, `yan mata da matan da suka kubuta. Tsira daga fyade karfi da yaji da `ya`yansu sun sami goyan baya da suke bukata ta hanyar ayyukan da ake yi wa al`umma da ke gun.
2. A tabbatar da samar da ayyuka ga mata da `yan mata sun wadata, kuma suna da nagarta za su kuma daɗe ana morar su.³³
 - A shigar da ba da goyon baya ga yaran da aka haifa ta hanyar fyade karfi da yaji da iyayensu mata cikin shirye -shiryen dake akwai a halin yanzu, da aka tanadar wa mata da bala`in tashin hankali ya shafa da kare kananan yara.
 - A ci gaba da samar da ayyukan kiwon lafiya da tsarin ba da goyon baya ta inganta rayuwa sa`inda suke goyon ciki, da kuma bayan sun haihu a cikin waɗanda suka dawo kwanan nan, a kuma yi tanadi na taryar sabbin tsari a cikin `yan watanni kaɗan masu zuwa tun da sojoji suna kara `yanto wuraren da `yan kugiyar JAS ke riƙe da su.
 - A gano mata da `ya mata waɗanda ke da ciki/juna biyu sakamakon fyade karfi da yaji da aka yi da su cikin ta hanyar amfani da hanyar da ba tsangwama kuma mai kyau da inganci.
 - A faɗakar da mata da `yan mata waɗanda ke da ciki/juna biyu sakamakon fyade karfi da yaji da aka yi da akan taimako da zasu iya samu da kuma hanyar da zasu samu.
 - A tabbata waɗanda suka tsira daga matsalar fyade karfi da yajin waɗanda za su bukaci ayyukan kula da lafiyarsu, da kuma kula da lafiya ciki har da na kariya da hana kamuwa da ciwon sida.

³³ Tubalan ginin yadda za a tunkari ingantaccen samun zaman lafiya su ne, aminci da girmawa a inda ya dace, da kuma rashin bambanci. Ban da haka kuma shawarwarin da za a bayar su karkakata ta yadda za su yi daidai da fadin da ke cewa "Kar fa a cutar". Dangane da wannan take kuwa dole ne sai an dage don a rage cutarwa da kuma taimakon mabukata. (Domin neman karin bayani sai a tuntubi www.gvguidelines.org).

- A tabbata hukumomin jiha sun ba da damar a zubar da ciki na waƙanda aka yi wa ciki ta fyade dole da fyade, a inda ci gaba da barin cikin zai jawo illa ga rayuwa da hankalin uwar da tayin da ke cikin cikinta, bisa aiki da hakkin da ke rataye a kan Nijeriya a karkashin sharuƙƙan kungiyar haɗa kan Kasashen Afirka. Kan batun hakkin mata a Afirka (2003) (wanda ake kira yarjajenyar wanda gwamnatin Nigeria ta sa hannu a 2004).
 - A samar da horo ta fannin GBV da kariya ga yaran da aka haifa ta hanyar fyade karfi da yaji, da tura su zuwa wurin samun ayyukan kiwon lafiya wanjen gwamnati da kungiyoyi masu zaman kansu (CSOs) ta tabbata yara da mata da ke bukatar kulawa ta musamman an gano su, an kuma kai su inda za su sami magani in haka ya wajaba.
 - A sanya ma'aikatan tattali cikin tsarin ayyukan kiwon lafiya ciki, har da samar da ingantaccen aikin kiyasi da amsawar mata da `yan mata da kananan yaran da aka haifa ta hanyar fyade karfi da yaji tun lokacin zuwan su sansani.
 - A mai da hankali sosai wajen biya wa uwaye (manyar mata da kananan `yan mata da aka yi wa ciki) bukaton su ta hanyar samar musu ayyuka da goyon baya.
 - A guji kauracewa samar da ayyuka daban ta hanyar wani jinsi kawai, tunda yin haka zai iya kara tsangwama, a inganta yin ayyuka ga dukkan al'umma ta kaurace wa tunanin rashin kulawa da kuma hatsarin da ka iya jawo kiyayya sannan.
 - A dangana samar da ayyukan da asusun ba da goyon baya na Nijeriya (VSF) da kuma shirin shugaban kasa ga shiyar-Arewa-maso-Gabas (PINE) don tabbatar da sauya ayyuka ga waƙanda suka tsira daga fyade dole cikin shirin.
3. Karfafa tara bayanai. Kan lamarin fyade karfi da yaji da yaran da aka haifa ta hanyar fyade karfi da yaji, a samar da shiri mai karfi da zai raya ayyuka da aka kuddiri a niya, musamman ma:
- Inganta tara bayanai tattare da mata da `yan mata waƙanda suka yi ciki bayan anyi musu fyade ta amfani da kayan aiki da masu aikin karbar ciki ke amfani da su, da kuma
 - Ci gaba da karfafawa asibitoci da ma`aikatun ba da goyon baya, ta hanyar aiki da kwakwalwa da sauran su waƙanda suka taimaka wa yaran da suka galabaita ko waƙanda suka jikkata ta hanyar fyade dole, da su karbi takardun bayanai kan yawan yaran da ake haifa ta hanyar fyade karfi da yaji.
4. Fadafa shirin sake rayuwa, sake hadewa da ba da goyon baya ta hanyar zaman tare. (pss) Ta tabbatar da cewa dukkan mata da `yan mata na da hanyar samu wannan shiri.

5. Fadafa wannan shiri na (PSS) ya kai ga iyalai maza da mata don tabbatar da cewa matan da `yan matan da yaransu da suka dawo ana tallafa musu an kuma kare su, kuma an rage hatsarin rabuwar iyali da kiyayya, musamman:

- Ta tabbatar da cewa kungiyoyi da ke samar da ayyuka PSS, kamar kungiyar tallafa wa kananan yara ta majalisan Dinkin Duniya UNICEF da asusun kidayar al`umma na Majalisan Dinkin Duniya UNFPA, da kungiyar mata ta Majalisan Dinkin Duniya, da kungiyar kasa-da-kasa kan masu kaura (IOM) ma`aikatan ceton yara da ma`aikatan Gwamnati suna fadafa ayyukan su ga PSS don mata da `yan mata.
- Inda aka gano iyali sun fada cikin matsalar da za ta kawo rabuwa, a tabbata an tsara shirin kai musu ziyara a gida, tare da malaman addini don yi wa mijin da sauan iyalin nasiha.

Tilas ne Gwamnati da kungiyoyin samar da agaji kamar su (UN, NGO, da INGOS), da kungiyorin addinai su magance matsalar rabuwar iyali da kyamar mata da `yan mata, da kuma yaran da aka haifa ta hanyar fyade karfi da yaji.

1. Wakilin Gwamnati tarayya da na jihohi a Nigeriya da kungiyoyin aikin agaji na cikin gida da kungiyoyi kare hakki su wayar da kai, game da hatsarin da ke akwai ga matan da `yan mata da yaran da aka haifa ta hanyar fyade karfi da yaji da `yan JAS suka yi musu.

2. A yi shiri na gaggawa ga wadanda suka tsira suka komo cikin al`umarsu, da suke komawa yankunan kananan hukumaminsu na ainihi, don tabbatar da an magance daukar ra`ayi mai karfi da zai yin barazana ga mata, `yan mata da yaran da aka haifa ta hanyar fyade karfi da yaji musamman:

- A karfafa wa wadanda ke ciki tare da wadannan mutane, a tabbatar an yi la`akari da sa ido a kan al`umma don a gano ko akwai barazana, ga mata da `yan mata da ma kananan yaran da aka haifa ta hanyar fyade karfi da yaji. Suna masu lura da bambance-bambancen ra`ayi a tsakanin kananan hukumomi huɗu da aka zaba a zaman misali, aka yi wannan gwaji a Kansu. Kungiyoyin Gwamnati na da babban aiki na tabbatar da cewa akwai lafiya a yankunan, su ma kuma al`umma ba wani abin tsoro na komawarsu garuruwansu.
- A gudanar da tarurrukan fadkarwa tare da al`ummar, game da hatsari da barazana da yanzu haka mata, da `yan mata da yaran da aka haifa ta hanyar fyade karfi da yaji ka iya fuskanta, musamman:
 - Sanya malaman addinin da shugabanin al`umma da na gargajiya cikin shirin gano da kuma shawo/maganin matsalolin da mata, da `yan mata da kuma

yanan da aka haifa ta hanyar fyade karfi da yaji da `yan kungiyar JAS ke fuskanta.

- Wayar da kan al`umma kan matsalolin da mata da `yan mata da yara da suke komowa ko suka riga suka komo, da nufin gano hanyoyin da matakan da za a kawar da su don a sake zaunar da su.
- A gudanar da shirin wayar da kai ta kafonin wasa labarai, don bayyana irin halin da waƙannan mata `yan mata da yaran suke ciki, don magance gurgun tunani da ka iya hana sake haƙuwarsu da sauran `yan uwa.
- A kara shirin sake shigar su cikin `yan uwa don rage dogara da Gwamnati, na gudanar da shirin ta da bai da hurumi aiki, da dukkan `ya mata da mata gabanin komawarsu cikin al`umma. Haka nan kuma ya kawar da ra`ayin al`umma na cewar shirin da gwamnati ke gudanarwa, na tantancewa da sake kimtsarwa sharuddane na yadda mata da `ya`yan za su koma cikin jama`arsu.
- A kirkiro dandalin da kungiya ka tsara don ba wa mata da `yan mata damar fadin irin gwagwarmayar da suka sha, su samu goyon baya da kuma fito da matsololi da suka shafi dawowarsu cikin kuma da rayuwa ta yari.

3. A bukaci ma'aikatu da hukumomin kula da jin daƙin rayuwar jama'a da suka rataye a wuyansu, tare da haƙin gwiwar kungiyoyin sa kai na kasa-da-kasa da na cikin gida, NGOS da su kafa wata kafa ta kula da uwaye waƙanda ke da niyar ka san kasa kula da `ya`yan da suka haifa ta hanyar fyade karfi da yaji-musamman:

- kirkiro kafa ta kulawa da waƙannanan yaran da suka kasa zama a mazaunin ya kasance, don biya wa yaran buƙatunsu wanda zai zama shi ne babban abin lura a duk wata shawara da za a zartar.
- A gaggauta sama wa uwaye waƙanda ke son zama tare da `ya`yansu, amma kuma ke fuskantar hatsari a gun alummarsu.
- A tabbata an ba wa masu ciki da sabon haifuwa goyon baya da kuma dabara, don ya ba su damar yanke shawara mai kyau kan hanyar da tafi dacewa na kula da `yayansu da kuma.
- Samar da kwarewar zama mahaifiya, musamman ga uwaye da su kansu ma yara a don su kara sanin yadda za su kula da `yayansu, don rage yuwuwar kin su da kuma rabuwar iyali.

4. Tabbatar da samar da goyon baya da ayyukan da za su inganta daman samun nasarar sake kamowa cikin `yan uwa na tsawon lokaci da kuma zaman lafiya musamman:
- Samar da damar samun ilimi da horon koyon sana'a da kuma dabarun sana'a, ga `yan matan da kuma goyon baya da za su kara su zama tare da `yan uwa, a kuma taimaka musu su kula da `ya`yansu.
 - A kyautata sake taimakawa `yan mata masu ciki da `yan matan da suka haifa su samu su koma makaranta.
 - A koya wa malaman makaranta yadda za su cimma bukatun waƙannan `yan mata da `ya`yan da aka haifa t hanyar fyade karfi da yaji da kuma.
 - A magance matsalolin sake komawa cikin jama'a da rashin abin hannu da uwayen da iyalansu suke fuskanta ta ba wa uwayen kafar kariya. Amma duk da haka akwai bukatar sa ido wajen yadda za ayi amfani da kuddin da tabbatar da ganin ɗan da uwar sun amfana.
5. Tabbatar cewa kungiyoyin Gwamnati da jami`an tsaro tare da ma'aikatr shari'a da masu kare hakkin Bil Adama, da kungiyoyin sa kai masu zaman kansu sun inganta hanyar samar da shari'a ga `yan mata da mata mussamman:
- A umarci jihohi da ke shiyar Arewa-masu-Gabas su karfafa dokar hakkin `yancin yara ta Najiriya na shekarar 2003, da dokar cin zarafin mutane ta shekara 2015 (VAPP) da kuma aiki da dokar neman hakki ta shekara 2015, don karfafa yancin yara da mata. Haka kuma kara samar da aiki da tafiyar da laifuka da suka shafi cin zarafi ta fuskar fyade karfi da yaji da kuma.
 - Tabbatar da cewa yara da mata sun sami damar amfana daga shawarwari ta fuskar shari'a don ba su goyon baya wajen kai kara da kuma kara daukaka kara.
6. Fadakar da ma'aikatan Gwamnatocin tarayya da na jihohi da kungiyoyin sa kai na kasa-da-kasa da na cikin kasa da kungiyoyin kare hakki game da hatsarin da yaran da aka haifa ta hanyar fyade karfi da yaji da uwayensu ka iya fuskanta a tsawon lokaci. Haka kuma a shirya tsari da zai bullo da hanyoyi na tsawon lokaci da matsakaici na shawo kansu musamman:
- kirkiro gurabu da za a yi bibiyar kulawa da kuma rayuwar yara da aka haifa ta hanyar fyada karfi da yaji har ma da samar da wurare da suke kula da jin dadin rayuwar yara.
 - Fadakar da samar da ayyuka yayin da a karon farko iyalai ke karbar mata da `yan mata, sannan abu ya canza yayin da aka sauyi a halin rayuwar al`umma. Bugu da kari kuma mai yuwuwa yaran da aka haifa ta hanyar fyade karfi da yaji, su ma su fuskanci watsi da su ko a ki su a gaba. Don haka tsarin ayyukan ya lura

da irin wannan hali yayin bin diddigin aikin. A yi la`akari da abin da ka iya shafar yaran da aka haifa ta hanyar fyade karfi da yaji a tsawon lokaci, don yaran za su bukaci karin goyon baya zuwa gaba don shawo kan matsalolin kiwon lafiya, da na zamantakewa da na ci gaba wadanda tsangwama da wariya ka iya jawowa.

- Samar da shirin wayar da kai na lokaci mai tsawo kan abinda ka iya samin yaran da aka haifa ta hayar fyade karfi da yaji, don yaran za su bukaci karin goyon baya na shawo kan kiwon lafiya da halin zamantakewa da ci gaba wadanda tsangwama da warayi ka haddasa.
- Kirkiro shiri na lokaci mai tsawo tare da hukumar ba da ilimi bai daya, ga jihar na shirya malamai da za su taimaka wa yara da aka haifa ta hanyar fyade karfi da yaji, su shiga makaranta su kuma fahimci matsalolin bayyanannu da za su fuskanta kamar tsangwama.
- Kafa kungiyoyi na zaman lafiya a makarantan da cikin al`umma don rage tashin hankali da hana nuna wariya, musamman don rage tashin hankali da kuma inganta hanyoyin sasanta sabani cikin kwanciyar hankali da kuma.
- Duba yuwuwar karfafa dokokin hana nuna wariya musamman don karfafa wa mata da `yan mata kariya tare da `ya`yansu.

Addreshin Asusun Tallafawa

Kananan Yara Na Majalisar Dinkin
Duniya.

Gidan Majalisar Dinkin Duniya, Lamban Fuloti 617/618

Titin Jakadanci

Babban Yankin Gundumar Harkoki

Lamban Jakkar Gidan Waya 2851,

Garki, Abuja,

Nijeriya

www.unicef.org/nigeria

International Alert

346 Clapham Road

London

SW9 9AP

United Kingdom

www.international-alert.org